

УДК 821.161.2.08

СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУФІКСАЛЬНИХ АВТОРСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ-ДІЄСЛІВ У ТВОРАХ М.П. СТЕЛЬМАХА «ПРАВДА І КРИВДА» ТА «ЧОТИРИ БРОДИ»

Пашко Л.В., Прядко О.О., Сугак О.М.
Донбаський державний педагогічний університет

У статті розглядаються суфіксальні авторські неологізми-дієслова у творах М.П. Стельмаха «Правда і кривда» та «Чотири броди». Мовленнєві одиниці згруповані з урахуванням семантики та способу словотворення української літературної мови. Щодо активності вживання суфіксів, які надають новизни, необхідно виділити *-a(mi)*, *-u(mi)*, *-i(mi)*. Важливим є визначення продуктивних та непродуктивних способів словотворення. Такий підхід допомагає розмежувати потенціальні, оказіональні та оказіонально-потенціальні слова.

Ключові слова: авторські неологізми-дієслова, суфіксальні авторські неологізми, суфікси *-a(mi)*, *-u(mi)*, *-i(mi)*, семантика, оказіональні, потенціальні, оказіонально-потенціальні слова, продуктивні та непродуктивні способи словотворення.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Мова класиків української літератури все частіше привертає увагу філологів стосовно авторського словотворення, як одного із аспектів збагачення словникового складу української мови. Окремі дослідження мовленнєвого словотворення українських корифеїв літератури є першими спробами проаналізувати шляхи поповнення лексичного багатства мови.

Проблема авторського словотворення є актуальною для лінгвістів, зокрема широким спектром пізнання інновацій: складом, структурою, функціями. Не менш актуальним є збирання й вивчення новоутворень в історичному і культурно-пізнавальному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Індивідуальне словотворення досліджувалось у роботах І.І. Срезневського, А.Г. Горнфельда, С.І. Абакумова та А.І. Смирницький – перші дослідники, які не тільки запровадили термін «новоутворення», але й намагались розмежувати мовні та мовленнєві одиниці. Г.О. Винокур, М. Фельдман сприяли подальшому розвитку вивчення індивідуального словотворення, зокрема впровадженню термінів на визначення нових слів (оказіональних та потенціальних).

Спираючись на точку зору лінгвістів Б. Белової [1], М. Богданова [2], Р.С. Зуєвої [4], В.В. Лопатіна [5], О.Г. Ликова [6], Е.І. Ханпирі [11], Л. Шеляховської [12] «оказіональне слово – це мовленнєва експресивна одиниця, якій властива не відтворюваність, не нормативність, номінативна факультативність і словотворча похідність» [6, с. 36].

Існує три точки зору щодо вивчення мовленнєвих новоутворень: а) мовленнєві новоутворення є оказіональними; б) мовленнєві новоутворення діляться на оказіональні та потенціальні; в) мовленнєві новоутворення розглядаються як оказіональні, потенціальні та оказіонально-потенціальні.

Причини появи неологізмів, функціонування їх у творі, структурна характеристика способів творення авторських неологізмів сприяють розумінню відношення письменника до словотворчих норм української літературної мови.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однією з актуальних проблем,

пов'язаних із збагаченням словникового складу мови, є проблема авторського словотворення.

На сучасному етапі дослідження мовленнєвих одиниць мають місце тільки загальні положення і окремі статті, які порушують проблему авторських неологізмів у системі мови.

Метою дослідження є з'ясування структурних функцій суфіксальних авторських неологізмів-дієслів як елементів авторського стилю і лексичної системи сучасної української мови.

Матеріалом дослідження послужили твори письменника: «Правда і кривда» та «Чотири броди».

У статті розглядаються суфіксальні авторські неологізми-дієслова М.П. Стельмаха, утворені за допомогою суфіксів *-a(mi)*, *-u(mi)*, *-i(mi)*. Новоутворення групуються відповідно до семантики та способу словотворення. Такий підхід допомагає розмежувати оказіональні, потенціальні, оказіонально-потенціальні слова, визначити продуктивні та непродуктивні способи словотворення.

Суфіксальні авторські неологізми-дієслова **1. Авторські неологізми із суфіксом -a(ти)**

У сучасній українській літературній мові від іменників та від прикметникових основ вищого ступеня за допомогою суфікса *-a(ти)* «творюються неперехідні дієслова і лише зрідка від деяких іменників – перехідні: *обід* – *обідати*, *світ* – *світати*, *стогін* – *стогнати*, *ліпший* – *ліпшати*, *міцніший* – *міцнішати*, *дрібніший* – *дрібнішати*...» [3, с. 356].

За даним словотворчим типом від іменника *харцизник* утворене **потенціальне** слово *харцизничати*, *втямкати* – від *втямки*. Мовленнєві одиниці мають прозору семантику завдяки літературним словам, які лежать в основі їх творення. У контексті авторський неологізм *харцизничати* вживається у значенні «чинити розбій»: «А хіба я знав, що ти будеш *харцизничати* у німецького полізака Скоропадського?» [9, с. 24].

Необхідно звернути увагу на авторський неологізм *цвітатися*, твірною основою якого є *цвіт*. Вважати дане новоутворення потенціальним не можна, так як оказіональної ознаки воно набуває завдяки дієслівній твірній основі *цвітати* (у літературній мові *цвісти*). Прозорість семантики даній одиниці надають часто вживані в літера-

турній мові слова *розцвітати*, *цвісти*, з якими мовленнєва одиниця асоціюється. Завдяки потенціальної та оказіональної ознакам дієслово поповнює групу **оказіонально-потенціальної** слів: «Цвіт *цвітається*, рана *заживляється*» [9, с. 337].

2. Авторські неологізми із суфіксом *-и(ти)*

Як уже було сказано раніше, у сучасній українській літературній мові від іменників та від прикметників за допомогою суфікса *-и(ти)* «творяться» перехідні дієслова: *барабан – барабанити*, *суд – судити*, *дріб – дробити*, *світ – світити*, *молодий – молодити*, *зелений – зеленити*, *батьорий – батьорити*» [3, с. 356].

До цього типу належать авторські неологізми **блакитнавитися**, **дженджуритися**, **імлитися**, **корячкуватитися**, **скупороцити**, **каруселитися**.

Групу **оказіонально-потенціальної** слів складають мовленнєві одиниці **блакитнавитися** (*блакитнавий*), **дженджуритися** (*дженджуристий*), **імлитися** (*імла*), **корячкуватитися** (*корячкуватий*), **каруселитися** (*карусель*). Авторські неологізми мають прозору семантику, утворені від літературних слів, але відхиленням від правил словотворення сучасної української літературної мови є те, що вони не є перехідними дієсловами.

«А за березами *блакитнавиться* пасіка і кошлатиться перестояна хатка, де сивий сон, мов дід, де сивий дід, мов сон».

«Поміж хліборобами *дженджуриться* в розкішній сивій смушевій шанці Юхим Бабенко». «*Імлиться* сьогодні, і германська рана дає про себе знати».

«Тоді дядько Володимир тетерів, *корячкувався*, задихався від обурення або довгий час видовбував із себе «е-е-е» і захищався од напасника піднятого карлючкою вказівного пальця».

«Але який чудернацький і не такий уже поганий хто *каруселиться*».

До **оказіональних** належить новоутворення **скупороцити**, що походить від потенціального слова із затемненою семантикою *скупорощений*. Мовленнєва одиниця утворена згідно з правилами даного типу словотворення української літературної мови, але її семантика сприймається тільки в контексті: «Я зараз постіль прибору, **скупороцу** сніданок, – веретеном закрутилася тітка» [10, с. 213].

3. Авторські неологізми із суфіксом *-і(ти)*

У сучасній українській літературній мові за допомогою суфікса *-і(ти)* від іменників «творяться» як перехідні, так і неперехідні дієслова, а від прикметників – лише неперехідні дієслова: *жаль – жаліти*, *гомін – гомоніти*, *розум – розуміти*, *звір – звірити*; *білий – білити*, *старий – старіти*, *лисий – лисіти*» [3, с. 356].

За даним типом словотворення утворені авторські неологізми **сконтрогаїти** і **крючоктворіти**.

Групу **оказіональних** слів поповнює новоутворення **сконтрогаїти**, в основі якого лежить потенціально слово *сконтрогаєний*. Саме ця особливість є відхиленням від норм літературної мови. Семантика мовленнєвої одиниці затемнена

і розкривається в контексті через індивідуальне розумінням читача: «Хай не все в ній до ладу деякі оратори підігнали, **сконтрогаїли**, але ж це таки душа» [9, с. 398].

Оказіональний авторський неологізм **крючоктворіти** утворений від потенціального слова **крючоктворений** і характеризується затемненою семантикою: «Не **крючоктворію**, а вболівання за громадське я бачу тепер у цифрах Поцілуйка, хай і дуті вони, мов пухирі» [9, с. 195]. Потенціальність походження новоутворення, затемненість семантики підтверджують його **оказіональність**.

Висновки. Досліджуючи мову творів М.П. Стельмаха «Правда і кривда» та «Чотири броди», можна стверджувати, що письменник широко використовує нові лексичні одиниці з метою розкриття власного бачення навколишнього світу. Властивість авторських новоутворень, уваріануючи значення давно відомих слів, підносити художню літературу на вершину письменства.

У сучасній лінгвістиці актуальним є використання комплексного підходу у процесі дослідження авторських неологізмів.

Порівняльний та контекстно-стилістичний прийоми аналізу дають можливість класифікувати авторські новоутворення як **оказіональні**, **оказіонально-потенціальної** та **потенціальної** слова, а також встановити спосіб творення кожної мовленнєвої одиниці.

Авторські дієслова у творах М.П. Стельмаха «Правда і кривда» та «Чотири броди», утворені за допомогою суфіксів *-а(ти)*, *-и(ти)*, *-і(ти)*, нараховують **11** слів (**потенціальної** – **2**, **оказіональних** – **3**, **оказіонально-потенціальної** – **6**) і класифікуються в залежності від способів словотворення та їх семантики.

Найбільшою є група **оказіонально-потенціальної** новоутворень, що об'єднує 6 слів, 5 із яких утворені за допомогою суфікса *-и(ти)*, 1 – за допомогою суфікса *-а(ти)*.

Меншою за кількістю новоутворень є група **оказіональних** слів: 2 – утворені за допомогою суфікса *-і(ти)*, 1 – за допомогою суфікса *-и(ти)*.

За допомогою продуктивного дієслівного суфікса *-и(ти)* утворено 5 **оказіонально-потенціальної** слів та 1 **оказіональне**. Непродуктивним є суфікс *(-а)ти* (**оказіонально-потенціальної** – 1, **потенціальної** – 2 слова) та суфікс *(-і)ти* (**оказіональних** – 2 слова). 3 точки зору **оказіональності** мовленнєвих одиниць (**оказіонально-потенціальної** – 5, **оказіональних** – 1) перевагу надаємо суфіксу *-и(ти)*.

Особливістю суфіксальних авторських неологізмів-дієслів М.П. Стельмаха є те, що вони утворюються від слів української літературної мови, завжди похідні, але не фіксуються Словниками української мови. Укладання словників мовленнєвих новоутворень є однією із найважливіших проблем лінгвістики. Вважаємо, що Словник авторських неологізмів М.П. Стельмаха допоможе з'ясувати характерні ознаки індивідуального стилю письменника.

Список літератури:

1. Белова Б.А. Окказиональное слово в синонимических отношениях (на материале советской поэзии) / Б.А. Белова // Русское слово в языке и речи. – Кемерово, 1977. – Вып. 2. – С. 3-12
2. Богданов Н.А. Речевые словообразования и принципы их классификации (Формирование стилистических навыков в процессе работы над грамматической темой) / Н.А. Богданов – Алма-Ата, 1977. – С. 12-17.
3. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови / М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик – К.: Вища школа, 1972. – 402 с.
4. Зуева Р.С. Окказиональные существительные в поэзии А. Вознесенского / Р.С. Зуева // Вопросы русской филологии: Сб. статей. – Алма-Ата, 1978. – 536 с.
5. Лопатин В.В. Рождение слова: Неологизмы и окказиональные образования / В.В. Лопатин – М., Наука, 1973. – 425 с.
6. Ликов А.Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) / А.Г. Ликов – С.: Высшая школа, 1976. – 120 с.
7. Новоселова А.Г. Слова окказиональные и слова потенциальные (На материале советской публицистики) / А.Г. Новоселова // Русское языкознание. – К., 1984. – С. 132-152.
8. Словник української мови. В 11 томах (Академія наук УРСР. Інститут мовознавства імені О.О. Потебні) – К.: Наукова думка, 1970-1980.
9. Стельмах М.П. Правда і кривда: Роман / М.П. Стельмах – К.: Дніпро, 1966. – 456 с.
10. Стельмах М.П. Чотири броди: Роман / М.П. Стельмах – К.: Радянський письменник, 1979. – 327 с.
11. Ханпира Э.И. Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании / Э.И. Ханпира // Развитие словообразования современного русского языка / под ред. Е.А. Земской, Д.Н. Шмелева. – М., Наука, 1966. – 263 с.
12. Шеляховская Л.А., Богданов Н.А. Словообразовательный аспект изучения некоторых групп окказионализмов / Л.А. Шеляховская, Н.А. Богданов // Новые слова и словари новых слов. – Л., Наука, 1983. – С. 82-92.

Пашко Л.В., Прядко О.А., Сугак О.М.

Донбасский государственный педагогический университет

СТРУКТУРНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СУФФИКСАЛЬНЫХ АВТОРСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ-ГЛАГОЛОВ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ М.П. СТЕЛЬМАХА «ПРАВДА И КРИВДА» И «ЧЕТЫРЕ БРОДА»

Аннотация

В статье рассматриваются суффиксальные авторские неологизмы-глаголы в произведениях М.П. Стельмаха «Правда и кривда» и «Четыре брода». Речевые единицы сгруппированы с учетом семантики и способа словообразования украинского литературного языка. По активности употребления суффиксов, придающих новизны, необходимо выделить *-a(mu)*, *-u(mu)*, *-i(mu)*. Важным является определение производительных и непроизводительных способов словообразования. Такой подход помогает разграничить потенциальные, окказиональные и окказионально-потенциальные слова.

Ключевые слова: авторские неологизмы-глаголы, суффиксальные авторские неологизмы, суффиксы *-a(mu)*, *-u(mu)*, *-i(mu)*, семантика, окказиональные, потенциальные, окказионально-потенциальные слова, продуктивные и непродуктивные суффиксы.

Pashko L.V., Pryadko O.A., Sugak O.M.

Donbas State Pedagogical University

STRUCTURAL CHARACTERIZATION OF AUTHOR'S SUFFIXED NEOLOGISMS-VERBS IN POEMS «TRUTH AND FALSEHOOD» AND «FOUR FORD» WHICH WERE WRITTEN BY M.P. STELMAKH

Summary

The article reveals the questions of using author's suffixed neologisms verbs in poems «Truth and falsehood» and «Four ford» which were written by M.P. Stelmakh. This neologisms are formed by adding the suffixes *-a(mu)*, *-u(mu)*, *-i(mu)*. Language units are grouped accordingly semantics and ways of word formation Ukrainian literary language, which helps to distinguish potential, occasional and potential-occasional words, productive and unproductive suffixes.

Keywords: author neologisms-verbs, author's verbs-neologisms, author's suffixed neologisms, suffixes *-a(mu)*, *-u(mu)*, *-i(mu)*, semantics, occasional, potential, occasional-potential words, productive and unproductive ways of word-formation.